

Tilburg University

Bibliotheken, elektronische licenties en de toegang tot wetenschappelijke informatie

Geleijnse, J.P.J.

Published in:

Online Conferentie Nederland: Lezingen: 3-4 Maart 1998, De Doelen, Rotterdam

Publication date:

1998

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Geleijnse, J. P. J. (1998). Bibliotheken, elektronische licenties en de toegang tot wetenschappelijke informatie. In *Online Conferentie Nederland: Lezingen: 3-4 Maart 1998, De Doelen, Rotterdam* (pp. 103-109). NBLC.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Bibliotheken, elektronische licenties en de toegang tot wetenschappelijke informatie

mr. J.P.J. Geleijnse

Mag het?

Ik zal het niet zozeer over de Auteurswet hebben en over Europese richtlijnen en/of de vertaling daarvan in de Nederlandse wetgeving. De invalshoek die ik kies is vooral wat meer praktijkgericht en u zult mij hoop ik vergeven dat die praktijk dan toch wat sterk is gerelateerd aan de universitaire wereld. Maar ik denk dat ook voor openbare bibliotheken toch wat aanknopingspunten aanwezig zijn. Ik zal het over de praktijk van de afgelopen jaren hebben met betrekking tot het onderhandelen met uitgevers over licenties: de licentieprincipes die zijn opgesteld door de UKB, het samenwerkingsverband van Nederlandse Universiteitsbibliotheken, de Koninklijke Bibliotheek en de KNAW.

Bibliotheken worden in de digitale omgeving met allerlei praktijkvragen geconfronteerd die de juridische kwesties ineens veel belangrijker maken dan toen pakweg tien jaar geleden bibliotheken voor het eerst dachten over het elektronisch beschikbaar stellen van allerlei informatie. Een vraag die ook gisteren al aan de orde is gesteld, is bijvoorbeeld de vraag: mag een bibliotheek een deel van haar gedrukte collectie die haar eigendom is, die dus netjes op de plank staat ergens, zelf digitaliseren, elektronisch opslaan en toegankelijk stellen? U kunt die vraag zelf beantwoorden. Wat denkt u daarvan? Mag dat? ['Ja', vanuit de zaal.] Het mag dus niet als dat werk deel is van het tijdschrift van Elsevier dat zojuist binnen is gekomen. Dat mag u niet scannen en die elektronische versie mag u niet openbaar ter beschikking stellen aan derden.

Maar u mag wel een hele hoop andere dingen. U mag het grootste gedeelte van uw oude collectie, en zeker als het over universiteitsbibliotheken gaat, wel digitaliseren, elektronisch opslaan en toegankelijk maken omdat er nauwelijks iemand meer zal zijn die daar recht op kan doen gelden en kan zeggen dat u dat niet mag doen.

Een andere vraag is: mag een bibliotheek zelf een tijdschriftartikel op verzoek van een andere bibliotheek scannen en elektronisch verzenden naar de werkplek van de aanvrager? Iets wat *de facto* op dit moment in Nederland al gebeurt. Ik weet zeker dat dat iets is wat door uitgevers in veel gevallen betwist zal worden en waarvan tegelijkertijd bibliotheken zullen zeggen: is dit nu wezenlijk anders dan datgene wat we nu al doen als het gaat om het interbibliothecaire leenverkeer?

Walk-in use

Een andere praktijkvraag: mag een bibliotheek de elektronische versie van een tijdschrift die zij in licentie heeft via het Internet aan een ieder ter beschikking

stellen? Nou, het antwoord op de vraag is misschien in de vraag zelf gelegen. Het hangt van de licentie af en in veel gevallen zal die licentie u verbieden om dat te doen.

Weer een andere vraag: mag een bezoeker van een bibliotheek bladeren in elektronische tijdschriften? Ik denk dat die vraag het springende punt is dat ook bij Visser centraal stond. (De Amerikanen noemen dat *walk-in use*: het bladeren in de gedrukte tijdschriften is op dit moment gewoon mogelijk voor iemand die kan binnenkomen bij een openbare bibliotheek, bij een wetenschappelijke bibliotheek. Dit geldt voor gebruikers die niet geregistreerd zijn, die onbekend zijn, die geen medewerker of student zijn, die misschien zelfs geen bibliotheekpas hebben.

Veel andere vragen zijn denkbaar, maar *de facto* staan tegenover elkaar de volgende vraagstukken: het belang van de bibliotheek om haar huidige publieke rol (of anders gezegd: haar rol ter ondersteuning van onderwijs en onderzoek, voor zover het een universiteitsbibliotheek betreft) in de digitale wereld zoveel mogelijk overeind te houden.

Tegenover het belang van de uitgever, die in het belang van de auteursrecht-hebbende stelt: transacties in de digitale wereld kunnen voor onze business een belangrijke bedreiging vormen en daarom willen wij zaken toch zoveel mogelijk controleren en reguleren en zijn wij er buitengewoon beducht voor dat onze kostbare informatie, die wij willen verkopen, weglekt.

Deze twee belangen staan schematisch gesproken tegenover elkaar. Het is allemaal natuurlijk veel genuanceerder, maar dat is in essentie waar het mijns inziens om gaat. Wat we nu op dit moment zien, is dat datgene wat er feitelijk gebeurt in de relatie tussen bibliotheken en uitgevers eigenlijk minder wordt bepaald door datgene wat er in de wet is opgeschreven als wel door datgene wat er in licenties wordt geregeld.

Als het ware wordt die licentiewereld, die contractwereld, dus eigenlijk de bepalende wereld voor datgene wat er mag en wat er niet mag. En dan is het natuurlijk de vraag hoe dat geregeld wordt en is het ook zaak dat bibliotheken op hun belang letten.

Snelle veranderingen

In de wereld van de elektronische licenties, de licenties voor elektronische informatie die beschikbaar wordt gesteld, wordt aangeleverd door de uitgever, doen zich buitengewoon snelle veranderingen voor. De eerste licenties die er verschenen, in het begin van de jaren negentig, beperkten het gebruik van die elektronische informatie van de uitgevers uitsluitend tot de campus, uitsluitend tot een bepaalde bibliotheek en aanpalende gebouwen.

Daar werd als het ware een hekje omheen gezet en binnen dat hekje mocht van alles. Maar buiten dat hek: nee. Internet kwam echter op, WWW kwam op.

Thans is het zo dat uitgevers ofwel inzien dat rondom de universiteitsbibliotheek, rondom de gebouwen, geen piketpalen meer kunnen worden gezet, maar dat men zich moet richten op geregistreerde gebruikers die zich bekend kunnen maken aan het netwerk met een gebruikersnaam en met een wachtwoord.

Deze geregistreerde gebruikers kunnen van die informatie gebruikmaken, vanaf hun pc, waar zij zich ook bevinden. Binnen een universiteitsbibliotheek, op een faculteit, thuis, bij een bibliotheek of een universiteit die zij bezoeken in de Verenigde Staten of Japan, dat doet er niet toe. De plaats van gebruik wordt eigenlijk irrelevant. En alle uitgevers zien op dit moment ook eigenlijk in, dat ze dat zo moeten regelen.

Een ander punt is dat uitgevers eerst een onderscheid probeerden te maken tussen het bekijken van een tijdschriftartikel, het printen daarvan en het downloaden daarvan. Ik kan me herinneren dat bij de eerste bespreking die wij voerden met Elsevier, vele jaren geleden, er aanvankelijk een buitengewone terughoudendheid bij Elsevier was om überhaupt te denken aan downloaden. Ze wilden wel praten over het bekijken en het printen, maar het downloaden, dat zou kunnen leiden tot een volledige oncontroleerbaarheid.

Na enige tijd kwam men tot de conclusie dat men dat echt niet kon reguleren en beperken en verdween ook dat onderscheid tussen het toestaan van het een en het verbieden van het ander. Nu vind je in het algemeen bij licenties een onbeperkt gebruik voor diegenen die in de licenties worden aangewezen als gebruikers die geautoriseerd zijn.

Een andere verandering is dat er eerst geen toegang werd geboden tot elektronische informatie voor mensen die de bibliotheek binnenliepen, die niet-geregistreerde gebruikers waren. Nu is het in heel veel licenties al zo dat toegang tot die informatie, het raadplegen van die informatie via raadpleeg-pc's in de bibliotheken wordt toegestaan.

Ik had dat nog niet opgeschreven, of ik kreeg weer een contract van een uitgever binnen, waarvan ik de naam niet zal noemen, en daar stond gewoon weer in: alles mag, maar dat *walk-in use* van niet-geregistreerde gebruikers is niet toegestaan. Dus kennelijk is dat nog niet iets dat bij iedere uitgever al ingang heeft gevonden.

Een ander punt is dat uitgevers erop aandrongen dat je de elektronische *files*, als je een bepaald tijdschrift had opgezegd, moest teruggeven. Terwijl bibliotheken zeggen dat zij hebben betaald voor die informatie en dus recht hebben op het onbeperkt behoud van die informatie.

Er is dus eigenlijk sprake van een voortdurende verandering van wat er mag en wat er kan en dat heeft te maken met gewoon de enorm snel veranderende wereld waarin we leven, de enorme transitieperiode waarin we zitten, die voor bibliotheken kennelijk een evident grote verandering met zich meebrengt, maar die ook voor uitgevers tot veranderingen leidt waar zij zich vandaag nauwelijks rekenschap van geven. Enerzijds is dat natuurlijk bedreigend, anderzijds is dat natuurlijk op zichzelf ook prima dat dat gebeurt.

Licentieprincipes

De Nederlandse universiteitsbibliotheken hebben in september besloten tot het formuleren van een aantal licentieprincipes. Zij constateerden dat er heel veel bilateraal wordt onderhandeld met uitgevers, waarbij veel verwarring ontstond over wat waar was afgesproken.

Gelet op het feit dat uitgevers goed georganiseerd opereren, van tevoren buitengewoon goed hebben nagedacht over datgene wat ze wel of niet in een contract aan een bibliotheek willen voorleggen, kwam de gedachte op dat we als bibliotheken ook onze eigen principes moeten proberen te formuleren. Dat we ook moeten zeggen: wij willen in ieder geval dit en dit geregeld hebben en dit zijn onze standpunten en dit is onze onderhandelingsbasis.

Vandaar de licentieprincipes die door de UKB zijn gepubliceerd, hetgeen aangeeft dat Nederlandse bibliotheken in de richting van het vormen van een consortium willen gaan, om als groep met de uitgevers te onderhandelen. Iets wat niet nieuw is, wat ook gebeurt in tal van andere landen, in het Verenigd Koninkrijk, in Scandinavië, in de Verenigde Staten.

Enkele kernpunten in die licentieprincipes zijn dat er toegang moet worden geboden aan studenten en medewerkers van een universiteit, ongeacht de locatie, een punt dat ik net al genoemd heb. Ongelimiteerd gebruik moet er aanwezig zijn, wat betreft het bekijken van de *files*, het printen van de *files* en het downloaden ervan. Bibliotheken moeten toegang kunnen geven tot mensen die niet geregistreerd als gebruikers zijn en die die bibliotheek bezoeken.

Ze moeten geen toegang willen geven tot derden van afstand, dus geen *open access* tot die *files*. De bibliotheken hebben zelf ook geen belang bij het creëren van een jungle en zijn zelf ook voldoende verantwoordelijkheidsbewust om er geen potje van te maken en niet mee te werken aan wat wel wordt genoemd 'het elektronische vergiet'.

Wel is onze mening dat wij die *files* zouden moeten kunnen gebruiken voor het interbibliothecaire leenverkeer. We zijn bereid om daar de voorwaarden over te bespreken. Uitgevers hebben het uitgangspunt: dat mag niet, tenzij... Wij zeggen: het moet kunnen, maar we willen erover praten...

En op zichzelf is het natuurlijk toch een tamelijk vreemde zaak dat we nu een kopie mogen maken van een tijdschrift dat in onze kast staat en die kopie op verzoek mogen toesturen aan een openbare bibliotheek of aan een andere universiteitsbibliotheek, maar dat als wij geen gedrukte publicaties meer hebben, en alleen nog maar een elektronische editie van een tijdschrift, we die dienst niet meer zouden mogen verlenen.

Permanent recht

Indien aan het gebruik in het kader van IBL belangrijke betalingsverplichtingen worden verbonden, zou hier ook het betoog van Rinnooy Kan van vanmorgen kunnen gaan gelden over de *haves* en de *have-nots*. En dat zou bij het vragen van hoge prijzen voor het interbibliothecaire leenverkeer alleen maar manifester worden.

Een ander punt is dat wij vinden dat de bibliotheken permanent recht moeten hebben op die informatie, om het te kunnen archiveren. In zo'n consortium moet in ieder geval een plek aanwezig zijn waar de elektronische informatie voor de eeuwigheid bewaard kan worden.

Uitgevers hebben op dit moment betrekkelijk weinig gevoel voor de noodzaak om die informatie permanent op te slaan. Ze hebben duidelijk iets meer belang

bij de revenuen en omzet van vandaag de dag. Maar een permanent punt van opslag van die informatie is van wezenlijk belang. Een goed voorbeeld hiervan is de overeenkomst die de Koninklijke bibliotheek heeft gesloten met een aantal Nederlandse uitgevers.

Ander kernpunt is dat bibliotheken moeten kunnen bepalen op welke wijze zij toegang wensen te geven tot die informatie. Dat lijkt triviaal maar dat is het niet. Het is onzinnig, ondoenlijk en ongewenst om geconfronteerd te worden met gesloten oplossingen van verschillende uitgevers. Een situatie waarin de ene uitgever zegt: als u bij onze informatie wilt komen dan moet u zo inloggen en zo te werk gaan, en de andere uitgever een andere weg verlangt, is in hoge mate ongewenst. Dat is een buitengewoon angstaanjagend beeld, dat uitgevers zelf kunnen bepalen op welke wijze toegang tot die informatie wordt geboden en dan op een zodanige manier dat dat weer afgeschermd is van de wijze waarop de informatie van andere uitgevers toegankelijk wordt gemaakt.

Wij zijn dus niet voor gesloten oplossingen. Geen *non-cancellation*-clausules bovendien. Ook iets wat regelmatig in licentieovereenkomsten opduikt. Wij geven u deze elektronische informatie, wij zijn daartoe bereid, maar dan moet u beloven dat u geen tijdschriften gaat opzeggen. Of, wat ook een tamelijk lastige is: als u geen *non-cancellation*-clausule sluit, dan is de opslag zoveel procent, maar als u een *non-cancellation*-clausule wilt sluiten, dan kunnen wij met beduidend minder procenten volstaan. Op die manier wordt een koppelverkoop aangebracht die toch bedenkelijke kanten heeft.

Stortvloed van discussie

Een andere eis is dat elektronische informatie werkelijk niet later beschikbaar mag komen dan de gedrukte. Ik beschouw het op dit moment in onze eigen universiteit als een belemmering dat de elektronische informatie zo'n zes weken na komt ijlen nadat de gedrukte informatie beschikbaar is.

Waar hebben we dan die elektronische informatie voor? Die moet eerder beschikbaar zijn dan de gedrukte, dat is een eis van kwaliteit die je mag stellen. Ik vind ook dat de anonimiteit van de gebruikers gewaarborgd moet kunnen worden. En dat betekent dat er voorzieningen moeten zijn waar je voldoende vertrouwen in kunt hebben als bibliotheek.

Een ander punt is dat bibliotheken tegelijkertijd wel het recht moeten hebben, en de mogelijkheid, om managementinformatie te genereren. Want het is van wezenlijk belang voor je eigen collectievormingsbeleid om te kunnen bepalen welk tijdschrift nu eigenlijk wordt gelezen, welk tijdschrift nu eigenlijk wordt gebruikt en welk niet.

De licentieprincipes die gepubliceerd zijn, en waarvan ik u enkele hoogtepunten, of enkele kernpunten genoemd heb, hebben na publicatie werkelijk een stortvloed van discussie tot gevolg gehad. Discussie over het net, want zo wordt de discussie tegenwoordig natuurlijk gevoerd. Veel individuele bibliotheken reageerden, van de AKZO tot de NASA, allerlei universiteiten reageerden, de Engelse bibliotheekwereld schaarde zich erachter, dat zijn CURL en SCOUNL, de universiteitsbibliotheken en de researchbibliotheken in het Verenigd Koninkrijk.

Naar aanleiding daarvan is sprake geweest van een groeiend aantal contacten en een groeiend aantal discussies, ook met vertegenwoordigingen van de Amerikaanse consortia, want in de Verenigde Staten zijn op dit moment reeds 60 verschillende bibliotheekconsortia over het hele land actief.

Ik hoop en ga ervan uit dat deze internationale contacten zullen leiden tot internationale licentieafspraken. Dat zou toch een buitengewoon belangrijke stap op de goede weg zijn. Uitgevers opereren immers mondiaal, en ik denk dat het uitstekend zou zijn als bibliotheken op dit vlak ook mondiaal gaan opereren.

Hot issues

Wat zijn de hot issues van dit moment? Mijns inziens zijn dat de *non-cancellation*-clausules, het gebruiken van elektronische *files* voor het interbibliothecaire leenverkeer, het scheiden van de data en de applicaties van de uitgevers, mogelijkheid voor bibliotheken de data in te richten naar hun eigen belangen, en het regelen van verantwoordelijkheid voor misbruik.

Uitgevers hebben er nogal eens een hand van in overeenkomsten die verantwoordelijkheid bij de bibliotheek zelf te leggen als er iets misgaat, als een gebruiker over de schreef gaat, en data voor andere doeleinden gebruikt dan waarvoor ze zijn verstrekt.

Ik denk dat het niet meer dan normaal is om te zeggen dat de bibliotheek haar best moet doen misbruik te voorkomen. Je kunt de bibliotheken echter niet verantwoordelijk stellen voor het gedrag van elke individuele gebruiker.

Alleen als misbruik wordt geconstateerd, dan kun je optreden en dan kun je een gebruiker de toegang tot het netwerk ontzeggen. En, *last but not least*, is natuurlijk het springende punt: de prijs. Bibliotheken zijn weleens geneigd om het vooral en alleen maar over de prijs te hebben. Ik zou geneigd zijn om te zeggen: heb het alsjeblieft ook over al die andere zaken.

Tijdschriftencrisis

Een achterliggende overweging die in die hele discussie natuurlijk een rol speelt, is het feit dat er sprake is van een tijdschriftencrisis. Bibliotheken worden geconfronteerd met steeds meer informatie die steeds meer kost en daar zou dus ook een cesuur moeten worden aangebracht. De belofte van de elektronische omgeving was en is dat informatie sneller bij de eindgebruiker kan komen, en dat hij ook goedkoper zou kunnen worden.

We dachten tien jaar geleden dat informatie goedkoper zou kunnen worden als het via elektronische weg ter beschikking zou worden gesteld. Tot op heden is die hoop in ieder geval nog niet gerealiseerd. Terwijl we weten dat als je een tijdschrift alleen maar elektronisch ter beschikking stelt en niet gedrukt, er ook uitgevers zijn die die tijdschriften voor een beduidend lagere prijs aanbieden dan dat thans het geval is voor het gedrukte. Percentages tot 80% van de gedrukte prijs zijn bij een aantal belangrijke computeruitgevers meer gewoonte dan uitzondering.

We zien dat grote uitgevers wereldwijd acteren, goed georganiseerd zijn. Daarom is ook, lijkt mij, een actieve rol van bibliotheken nodig. Niet elkaar tegen elkaar laten uitspelen, maar samenwerken. En ik denk ten slotte ook dat je

niet alleen standaardlicenties moet afsluiten, maar ook moet durven experimenteren, want we staan nog maar aan het begin van een hele lange weg.

Vreemde affaire

Het elektronische tijdschrift waar we het nu over hebben, Henk van Linden, de directeur van SURF, heeft die vergelijking weleens een keer getrokken, is net als de eerste automobiel, die leek ook op een koets. We zijn aan het begin van een traject waar de informatie op een totaal andere wijze aangeboden gaat worden en een totaal andere verschijningsvorm zal hebben dan we dat ons nu kunnen voorstellen. Dus ook daarom moet er worden geëxperimenteerd.

Voor bibliotheken en uitgevers geldt dat er kansen en bedreigingen zijn. Zeker is, dat de huidige wetenschappelijke informatieketen sterk zal veranderen. Niets blijft meer hetzelfde. De positie van uitgevers zal gaan schuiven, de positie van bibliotheken zal gaan schuiven en de posities van al diegenen die daartussen zitten die zullen ter discussie komen te staan, dat is helder.

Internet scheidt nieuwe verhoudingen en legt een grotere macht, een grotere macht dan in de gedrukte wereld, bij enerzijds de consument van de informatie en anderzijds bij de producent van de informatie. Ik bepleit voor universiteitsbibliotheken de volgende strategie:

- 1 Het afsluiten van licenties met uitgevers via consortia. Zoveel mogelijk gemeenschappelijk.
- 2 Ondersteun het elektronisch publiceren van uw eigen wetenschapper en bevorder dat de productie van de wetenschappelijke auteur zoveel mogelijk via het net en zoveel mogelijk gratis en vrijelijk toegankelijk wordt gemaakt. Zij zijn degenen die de producenten zijn van informatie, en zij hebben ook datgene wat mogelijk aan u kan worden aangeboden in handen.
- 3 Stimuleer discussie in de eigen organisatie over het auteursrecht. Want een ding is wel duidelijk: over dat auteursrecht leven buitengewoon verschillende opvattingen en buitengewoon veel misvattingen. Veel universitaire auteurs gaan op een buitengewoon naïeve manier met het auteursrecht om, gaan op een naïeve manier om met licentievoorwaarden met uitgevers, en ik denk dat het van groot belang is om die discussie binnen de eigen organisatie te voeren.

Want het is natuurlijk toch een tamelijk bizarre zaak dat informatie die wordt geproduceerd in de tijd van de werkgever, ten behoeve van onderwijs en onderzoek, vervolgens weer voor heel erg veel geld door diezelfde werkgever moet worden teruggekocht om deze ter beschikking te kunnen stellen aan studenten en andere medewerkers. Dat blijft een hele vreemde affaire.